

LES ESCOLES PÚBLIQUES DE BELLPUIG. UNA INSPECCIÓ DE L'ANY 1888

per Esteve Mestre i Roigé i Ton Solé i Bonet

UNES NOTES SOBRE LES ESCOLES PÚBLIQUES A BELLPUIG FINS L'ANY 1888

Fins a l'arribada dels liberals al poder, l'educació depenia de la sensibilitat del municipi o de les famílies amb poder econòmic, l'escolaritat no era obligatòria i les famílies que volien educar els seus fills o els ajuntaments preocupats per la instrucció del seus habitants, llogaven una persona, anomenada *gramàtic* per fer-se càrrec de la instrucció del grup reduït d'alumnes que podien pagar-se l'escola.

La vila de Bellpuig fou capdavantera en tenir un *gramàtic* que fes escola a la mainada. Els documents notariaus que es guarden a l'arxiu Fons Notarial de l'Arxiu Historia Comarcal de Cervera testimonien que a Bellpuig, a l'any 1606, cinc persones de la vila contracten un *gramàtic* perquè ensenyi a llegir i escriure els seus fills, parents i servents.

L'ajuntament de Bellpuig, al segle XVII tenia instaurada una “mestria de gramàtica”, institució que vetllava per a que els gramàtics poguessin cobrar.¹

Havien passat dos segles i la realitat educativa del país anava canviant, el pensament dels il·lustrats donava a la cultura valors il·limitats. Creien que ella sola podia renovar i reformar un país i fer la persona digna i lliure; per tant, la instrucció havia de ser universal, solament d'aquesta manera es podria eradicar la ignorància del poble. Els partits liberals van fer seus aquests principis i quan van entrar al poder, inicis del segle XIX, l'acció del govern es focalitzà en promulgar un seguit de canvis legislatius a fi de transformar en profunditat l'organització de

1) Veure l'article de Josep M. LLOBET I PORTELLA. “Mestres de gramàtica de Bellpuig (1603-1643)” publicat a *Quaderns del Pregoner d'Urgell* núm. 14. Bellpuig, 2001

l'estat i del país en totes les seves dimensions. Lògicament, l'àmbit educatiu va ser el subjecte de més corpus normatiu i a partir de la Constitució de 1812 tots els partits polítics amb poder en el govern revisen, modifiquen o promulguen lleis sobre educació.

La Llei d'Instrucció Pública del 1857, coneguda com a la Llei Moyano, es considera la primera llei que va establir formalment el primer model de sistema educatiu. Un dels principis qualitativament més important va ser el de delegar en el govern el deure de la inspecció i vigilància dels establiments d'instrucció, tant públics com privats. Encara que el Real Decreto de 30 de març de 1849, signat per Isabel II, creà el cos d'inspecció, no va ser fins al desplegament de la Llei Moyano que els cos d'inspecció va iniciar formalment la seva tasca de supervisió de les escoles.

L'article 303 del títol IV de l'esmentada Llei del 1857 explica una de les tasques que ha de desenvolupar la inspecció: "*Los Inspectores provinciales visitarán las Escuelas de primera enseñanza de todas clases establecidas en su provincia, a excepción de las normales de Maestros y Maestras; y se ocuparán en los demás servicios del ramo que determinen los Reglamentos.*" I les disposicions provisionals per a la seva execució disposaven que els Inspectors havien d'informar el Rector del districte universitari corresponent de tot el que estigués relacionat amb l'ensenyament de les escoles de la seva zona, des de l'organització, metodologia, disciplina fins la valoració de l'aptitud i conducta dels mestres.

L'informe fet per l'inspector provincial d'ensenyament, Francisco Romero, després de visitar les escoles públiques de Bellpuig, ² informa que a l'any 1879 totes les qüestions relacionades amb l'educació estan degudament ateses, però recomana a la Junta Local d'Instrucció que periòdicament faci una visita a les escoles, faci exàmens a l'alumnat i reparteixi premis entre els més avantatjats. Els diners dels premis els podien resquitar del pressupost destinat a material escolar. Aquest tipus de recomanacions eren freqüents perquè es considerava que ajudaven a mantenir la motivació dels mestres i la dels alumnes.

En l'informe que va enviar al Rector de la Universitat de Barcelona referent a la visita que va fer a les escoles de Bellpuig, Preixana, Les Oluges, Cervera, Iborra, Sant Ramon de Portell, Freixenet, Sant Antolí, Talavera, Montoliu de Cervera, Granyena de Cervera i Montornès, manifesta l'abandonament de l'ensenyament en alguns d'aquests municipis, però no és el cas de Bellpuig, i també manifesta la necessitat de crear un nou districte escolar per agrupar aquests pobles d'una manera més racional perquè la seva dispersió geogràfica dificultava la tasca de l'administració educativa. Al 1888 els pobles de Bellpuig, Vilanova de Bellpuig, Preixana, Belianes, Maldà i Sant Martí de Maldà ja estaven agrupats en un nou districte escolar.

2) AHUB. Lligall 19/3/77

LA INSPECCIÓ DE LES ESCOLES DE L'ANY 1888.

Bellpuig tenia dues escoles públiques, una de nens i una de nenes. Al 1888, el mestre de l'escola pública elemental de nens era Domingo Porta i la mestra de l'escola de les nenes era Maria Saborit. Ambdós eren mestres experimentats, Domingo Porta tenia 50 anys, estava casat, tenia el títol de grau elemental i feia 29 anys que exercia de mestre, dels quals en feia 12 que era a l'escola de Bellpuig. I Maria Saborit tenia 56 anys, era soltera, tenia el títol de grau elemental amb una experiència de 35 anys de servei, dels quals en feia 29 que era mestra a Bellpuig.

El 26 i el 29 de juny d'aquell any, l'inspector de primer ensenyament, Luis Santamaria i Gil, va visitar ambdues escoles. El seu informe descriu que la població tenia 1700 habitants i els edificis escolars estaven situats en un lloc elevat, el seu estat de conservació era bo i ambdós tenien, a més de l'aula per fer classe, l'habitació pels mestres, que per altra banda era normatiu que fos d'aquesta manera. Els ajuntaments tenien l'obligació de cedir als mestres unes habitacions de la mateixa escola perquè hi poguessin viure amb la seva família.

Pel nombre d'habitants que tenia Bellpuig, als mestres els pertocava un sou anual de 825 pessetes que anava a càrrec de l'erari municipal juntament amb les despeses de la compra o reparació del material de l'escola; en el cas de Bellpuig a aquest darrer capítol s'hi destinava 206,25 pessetes anuals.

Els mestres de l'època complementaven el seu sou amb les aportacions dels alumnes matriculats a l'escola, els de Bellpuig cobraven 500 pessetes a l'any per aquest concepte. Però hi havia 34 nenes* i 25 nens* que estaven exempts de pagar la quota perquè eren declarats com a pobres. Era responsabilitat dels ajuntaments establir quins alumnes havien de pagar i quins no; generalment, ho feien atenen als impostos que pagaven els seus pares.

Era habitual que els mestres tinguessin veritables problemes per cobrar el seu sou, cobraven poc i tard. La majoria d'ajuntaments pagaven malament i fora de termini, eren temps difícils i la precarietat econòmica predominava als nostres pobles. Sembla ser, però, que l'ajuntament de Bellpuig pagava amb certa puntualitat i regularitat. L'informe de l'inspector, Luis Santamaria i Gil, sobre la visita que va fer a finals del mes de juny de 1888, deixa constància d'aquesta regularitat de l'ajuntament a l'hora de pagar les despeses d'ensenyament i, per altra banda, en la llista de pobles morosos de l'any 1860 i la del 1895, publicades al Butlletí Oficial de la Província, Bellpuig no hi consta.

DOCUMENT- INFORME

Pel que fa a les dades de l'estadística, a l'escola dels nens hi havia 101 alumnes matriculats, 30 eren menors de 6 anys, 60 tenien entre 6 i 10 anys i 11 eren més grans de 10 anys. Assistien normalment uns 75 alumnes amb un absentisme

d'un 25%. Pel que fa a les nenes, les alumnes matriculades eren 170, de les quals 47 eren menors de 6 anys, 71 de 6 a 10 anys i 52 de més de 10 anys. Assistien, normalment, a classe unes 138 alumnes, un 20% no assistien a l'escola.

Una singularitat a destacar de les escoles de finals del segle XIX era l'elevat nombre d'alumnes per un sol mestre. Bellpuig és una mostra del que estava generalitzat als pobles de la Plana. Amb l'augment demogràfic dels segles XVIII i XIX, les escoles de les zones rurals cada vegada tenien més matrícula. Una altra singularitat d'aquestes escoles era l'absentisme; a pagès era elevat perquè els nens s'ocupaven de tasques agrícoles i ramaderes i les nenes, a més, havien de fer feines de la llar o cuidar els germans petits, malgrat que la llei vigent d'instrucció pública establia l'obligatorietat d'anar a l'escola els nens i nenes de 6 a 10 anys, i castigava els pares amb multes per un valor econòmic entre dos i vint rals.

En el currículum general s'obligava a impartir principis de Doctrina cristiana i Història Sagrada, Lectura, Escriptura, Aritmètica, Gramàtica i, les escoles que volguessin podien ampliar el currículum a la Geometria, la Geografia i la Història d'Espanya. Hi havia altres matèries diferents en funció del sexe: els nens tenien Agricultura i les nenes, d'acord amb la llei, havien d'aprendre "*las materias propias del sexo*" que no eren altres que Costura, Fer mitja i Brodar. La legislació i les autoritats educatives insistien que a les nenes solament calia ensenyar-los quatre regles d'aritmètica, llegir i escriure i dedicar una part important de l'horari escolar a preparar-les per ser unes bones mestresses de casa. A l'escola de Bellpuig s'hi dedicava 23 hores i l'horari escolar era de 39 hores setmanals.³

L'elevat nombre d'alumnes obligava el mestre a cercar estratègies organitzatives per a poder atendre'ls a tots. El sistema més emprat era el d'organitzar la classe en seccions. L'alumnat s'agrupava en funció de la seva edat, el seu nivell de coneixements i el contingut dels exercicis que havien de realitzar. El reglament d'instrucció primària obligava tenir una secció amb l'alumnat de menys de 6 anys, una segona amb els de 6 a 8 anys, una tercera amb els de 8 a 10 anys i una quarta amb els de 10 anys endavant. Cada una de les seccions es podia subdividir en dues. El nombre d'alumnes de cada una d'elles variava en cada assignatura.

L'escola de nens de Bellpuig es dividia en 8 seccions i la de nenes en 6 seccions i es pot observar com l'alumnat estava repartit per cada secció i pel que, avui dia, correspondria a àrees o matèries d'ensenyament – aprenentatge i que el nombre d'alumnes en cadascuna és diferent en funció dels tres criteris abans esmentats. En els quadres 1 i 2 s'observa les seccions a l'escola de nens i a la de nenes i la distribució de l'alumnat en cada matèria. La seccions 1 i 2 devien ser les dels alumnes més grans si tenim en compte que eren els que feien assignatures no obligatòries com la Geografia i l'Agricultura.

3) Vegeu el quadre 1.

Escola de nens:

	Doctrina cristiana i Història Sagrada	Lectura	Esriptura	Aritmètica	Gramàtica	Geometria	Geografia	Agricultura
Secció 1	17	18	8	20	14	12	12	25
Secció 2	12	13	16	16	14	16	16	30
Secció 3	10	11	15	11	13			
Secció 4	14	11	13	7	8			
Secció 5	11	12	13	11	16			
Secció 6	13	12	9	10	12			
Secció 7	12	10	13	12	12			
Secció 8	12	14	14	12	12			
Horari setmanal	3 hores	6 hores	6 hores	5 hores	5 hores	4 hores	4 hores	3 hores

Quadre 1. Distribució dels alumnes en seccions i horari setmanal dedicat a cada matèria

Escola de nenes:

	Doctrina cristiana i Història Sagrada	Lectura	Esriptura	Aritmètica	Gramàtica	Geometria	Geografia	Costura	Fer mitja	Brodar
Secció 1	90 alumnes	90	12	90	12	10	14	15	40	14
Secció 3	14	14	12	14	12		10	27		
Secció 4	14	14	12	14	12					
Secció 5	14	14	12	14	12					
Secció 6	14	14	12	14	12					
Horari setmanal	3 hores	3 h	3 h	1 ½ h	1 h	1/2 h	1 h	23 h		

Quadre 2. Distribució de les alumnes en seccions i horari setmanal dedicat a cada matèria

L'apartat de la estadística on s'havia de fer constar “ *El sistema adoptado para el régimen de la escuela*” hi consta el sistema “mixto”. Aquest apartat es refereix als mètodes que utilitzaven els mestres per poder arribar a ensenyar a tot l'alumnat i per assegurar que tots poguessin aprendre. L'elevat nombre d'alumnes que hi havia a les classes va incentivar noves maneres i nous sistemes organitzatius i

PROVINCIA DE *Lirio*

Partido judicial de *Corvera*

PUEBLO *Dalguin* DE *1er* DE ALMAS.

Estado de la Comta pública elemental de niños a cargo de D. María Abad.

Datos suministrados por el profesor en virtud de lo prevenido en el art. 143 del reglamento administrativo para regímenes de la Instrucción pública.

Edificio.			Muebles y enseres.		Materiales de enseñanza de que consta el equipamiento de cada clase.	Número de alumnos matriculados.	Número de alumnos que concurren al estudio.	Secciones en que se divide cada clase de enseñanza.															Labores de las niñas.														
Sección.	Estado.	Dependencia.	Escritorio.	Escalera.				Primaria.	Secundaria.	Tercera.	Quinta.	Sexta.	Séptima.	Ocho.	Nueve.	Diez.	Once.	Doce.	Trece.	Catorce.	Quince.																
<i>La casa de la escuela.</i>	<i>buena</i>	<i>dependencia de la casa de la escuela.</i>	<i>escritorio.</i>	<i>escalera.</i>	<i>libros de texto, cuadernos, lápices, tizas, etc.</i>	<i>27</i>	<i>22</i>	<i>1er</i>	<i>2da</i>	<i>3er</i>	<i>4ta</i>	<i>5ta</i>	<i>6ta</i>	<i>7ta</i>	<i>8ta</i>	<i>9ta</i>	<i>10ta</i>	<i>11ta</i>	<i>12ta</i>	<i>13ta</i>	<i>14ta</i>	<i>15ta</i>	<i>16ta</i>	<i>17ta</i>	<i>18ta</i>	<i>19ta</i>	<i>20ta</i>	<i>21ta</i>	<i>22ta</i>	<i>23ta</i>	<i>24ta</i>	<i>25ta</i>	<i>26ta</i>	<i>27ta</i>	<i>28ta</i>	<i>29ta</i>	<i>30ta</i>

CONDICIONES DEL PROFESOR.

Tiempo dedicado en la semana a la instrucción de cada una de las secciones de cada clase.

Sección.	Días de la semana.							Total.
	Lunes.	Martes.	Miércoles.	Jueves.	Viernes.	Sábado.	Domingo.	
<i>1er</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>7</i>

Libros de texto para cada asignatura.

Asignatura.	Libros.	Escritorio.	Escritura.	Aritmética.	Geometría.	Algebra.	Historia.	Geografía.	Idioma castellano.	Idioma extranjero.	Planes.
<i>Letras.</i>	<i>Libro de texto de la escuela.</i>	<i>Escritorio.</i>	<i>Escritura.</i>	<i>Aritmética.</i>	<i>Geometría.</i>	<i>Algebra.</i>	<i>Historia.</i>	<i>Geografía.</i>	<i>Idioma castellano.</i>	<i>Idioma extranjero.</i>	<i>Planes.</i>

Número de alumnos de cada sección.

Sección.	Primaria.	Secundaria.	Aritmética.	Geometría.	Algebra.	Historia.	Geografía.	Idioma castellano.	Idioma extranjero.	Planes.	Labores de las niñas.
<i>1er</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>

Sistema de premios y castigos.

Segun el Reglamento provincial.

PROVINCIA DE *Lirio*

Partido judicial de *Corvera*

PUEBLO *Dalguin* DE *1er* DE ALMAS.

Estado de la Comta pública elemental de niños a cargo de D. Domingo Pérez.

Datos suministrados por el profesor en virtud de lo prevenido en el art. 143 del reglamento administrativo para regímenes de la Instrucción pública.

Edificio.			Muebles y enseres.		Materiales de enseñanza de que consta el equipamiento de cada clase.	Número de alumnos matriculados.	Número de alumnos que concurren al estudio.	Secciones en que se divide cada clase de enseñanza.															Labores de las niñas.														
Sección.	Estado.	Dependencia.	Escritorio.	Escalera.				Primaria.	Secundaria.	Tercera.	Quinta.	Sexta.	Séptima.	Ocho.	Nueve.	Diez.	Once.	Doce.	Trece.	Catorce.	Quince.																
<i>La casa de la escuela.</i>	<i>buena</i>	<i>dependencia de la casa de la escuela.</i>	<i>escritorio.</i>	<i>escalera.</i>	<i>libros de texto, cuadernos, lápices, tizas, etc.</i>	<i>27</i>	<i>22</i>	<i>1er</i>	<i>2da</i>	<i>3er</i>	<i>4ta</i>	<i>5ta</i>	<i>6ta</i>	<i>7ta</i>	<i>8ta</i>	<i>9ta</i>	<i>10ta</i>	<i>11ta</i>	<i>12ta</i>	<i>13ta</i>	<i>14ta</i>	<i>15ta</i>	<i>16ta</i>	<i>17ta</i>	<i>18ta</i>	<i>19ta</i>	<i>20ta</i>	<i>21ta</i>	<i>22ta</i>	<i>23ta</i>	<i>24ta</i>	<i>25ta</i>	<i>26ta</i>	<i>27ta</i>	<i>28ta</i>	<i>29ta</i>	<i>30ta</i>

CONDICIONES DEL PROFESOR.

Tiempo dedicado en la semana a la instrucción de cada una de las secciones de cada clase.

Sección.	Días de la semana.							Total.
	Lunes.	Martes.	Miércoles.	Jueves.	Viernes.	Sábado.	Domingo.	
<i>1er</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>7</i>

Libros de texto para cada asignatura.

Asignatura.	Libros.	Escritorio.	Escritura.	Aritmética.	Geometría.	Algebra.	Historia.	Geografía.	Idioma castellano.	Idioma extranjero.	Planes.
<i>Letras.</i>	<i>Libro de texto de la escuela.</i>	<i>Escritorio.</i>	<i>Escritura.</i>	<i>Aritmética.</i>	<i>Geometría.</i>	<i>Algebra.</i>	<i>Historia.</i>	<i>Geografía.</i>	<i>Idioma castellano.</i>	<i>Idioma extranjero.</i>	<i>Planes.</i>

Número de alumnos de cada sección.

Sección.	Primaria.	Secundaria.	Aritmética.	Geometría.	Algebra.	Historia.	Geografía.	Idioma castellano.	Idioma extranjero.	Planes.	Labores de las niñas.
<i>1er</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>

Sistema de premios y castigos.

Segun el Reglamento provincial.

pedagògics. Al segle XIX estaven generalitzats els sistemes personalitzat, simultani i mutu i en algunes escoles el mixt. El sistema personalitzat era el menys freqüent perquè el mestre no podia atendre els alumnes individualment i solament es podia posar en pràctica en escoles amb un nombre reduït d'alumnes. A les escoles de la Plana s'utilitzava el sistema simultani amb el qual mestre atenia directament l'alumnat, secció per secció, feia les explicacions i controlava l'aprenentatge de cada alumne. Amb el mutu tenia l'ajuda d'auxiliars o dels alumnes més avantatjats o més grans; aleshores, el mestre explicava els continguts i els col·laboradors ajudaven els alumnes més endarrerits, o de les seccions inferiors, tant a fer els exercicis com fer-los llegir i escriure. El sistema mixt és una combinació del simultani i del mutu i s'utilitzava a l'escoles on els alumnes més avançats eren els col·laboradors del mestre.

Una breu referència sobre el sistema de premis i càstigs que s'utilitzaven que en l'informe s'expressa amb la frase "Lo que más aconsejan las reglas pedagógicas". Els Il·lustrats del segle XIX refusen els severíssims càstigs corporals de l'època perquè consideren que fan avorrir l'estudi; en canvi propugnen un sistema de premis i càstigs que motivin l'alumne. Es va instaurar el premis de punts, estampetes, cromos, ordre de la classe, etc. A les escoles de Bellpuig van adoptar el sistema de premiar els alumnes més aplicats situant-los en els llocs de davant de la classe i com a càstig situar-los en els llocs més endarrerits.

Completa l'informe la valoració de l'inspector de la persona del mestre en funció d'uns indicadors sobre la seva tasca, aptituds i conducta.

Resultat de l'educació i l'ensenyament	Bona
Capacitat	Bona
Instrucció	Regular
Aptitud	Regular
Zel	Bona
Conducta	Bona

I pel que fa a la mestra:

Resultat de l'educació i ensenyament	Bona
Capacitat	Bona
Instrucció	Regular
Aptitud	Bona
Zel	Bona
Conducta	Irreprotxable

Globalment l'inspector va quedar satisfet del bon estat de l'ensenyament, de l'organització de l'escola i dels procediments i mètodes utilitzats pel mestre, però, també dóna orientacions o recomanacions per a la millora *quan li recomana*

que la lectura sigui natural i la gramàtica l'ensenyi atenent al caràcter pràctic que ha de tenir per poder escriure un dictat.

I a la mestra li recomana que esmeni alguns defectes de pronunciació que manifesten les nenes que menys assisteixen a l'escola.

QUÈ ENS APORTA AQUEST INFORME ELABORAT DES DE LA REGLAMENTACIÓ DE L'ART. 142?

Un aspecte a destacar és la dedicació horària a les matèries com a reflex de la desigualtat pel que fa a l'ensenyament a les nenes. Malgrat que en aquesta època, els moviments progressistes apostaven per l'educació femenina, el seu únic propòsit era ampliar els horitzons culturals de la dona per aplicar-los a l'àmbit de la vida domèstica, és a dir, s'havia d'educar la dona perquè accomplís els seu destí a la societat com a esposa i mare per recolzar la família. Això explica les 23 hores setmanals dedicades a costura, fer mitja i brodats.

Un altre aspecte interessant és el paper específic i professional que adquireix l'inspector en la visita a les escoles a partir del Reial decret de 30 de març de 1849, on s'exposava tota la normativa a seguir però que fins als seixanta no començarà a materialitzar-se a la pràctica.

En el Quadern de visites de l'inspector es deixava constància de les valoracions sobre l'estat de l'escola i el nivell d'ensenyament en relació als aspectes pedagògics (dels textos de les diferents matèries, ús dels materials d'instrucció, sistema de premis i càstigs...), burocràtics (registre de matrícula, assistència, comptabilitat, correspondència, reials decrets,.....), organitzatius (horaris, reglament de règim intern de l'escola...) així com la valoració del mestres i les recomanacions i propostes de millora de la seva pràctica pedagògica (funció d'assessorament). L'inspector informava les juntes locals d'instrucció o els ajuntaments de les seves observacions, sobretot, dels temes que feien referència a les instal·lacions, equipaments, sous dels mestres..., i aquests informes passaven a la Junta provincial d'instrucció primària, on es comentaven i s'analitzaven en les reunions periòdiques per adoptar mesures legals, si s'esqueia. En el cas concret d'aquest informe de la inspecció emès en data de 1888, no hi consta cap tipus de morositat ni negligència, i transcriu una valoració satisfactòria de la situació de l'ensenyament a les escoles de Bellpuig.